

सप्टेंबर २००९ Rs. 10/-

चांदोबा

Restore

127

वाचकांची पत्रे

आपण प्रसिद्ध करीत असलेला मराठी 'चांदोबा' मी नेहमी वाचतो. त्यामुळे चालू युगांत अनेक मुक्तीचा वापर करून घेते. आपले हे कार्य अनेक चालू राहो! व आपली भरमोड होबो हीच अपेक्षा फळाचे.

दिलीप गोपाळ पाटील, बेळगांव

'चांदोबा' हे पुस्तक काढणारे काका, काकी, मावशी, माया या रंगळ्यांना माझा, कल्पेशचा नमस्कार. मी तुमच्या फोटोना उत्तर पाठवतो. पत्र लोकर लीकर पाठवावे.

कल्पेश शाहा, महाराष्ट्र

साहेब, चित्रश्रीर्षक स्पर्धेचे पत्र आपपाकडे २० तारखेपर्यंत पोचायला हवे आहे. परंतु चेन्नई व माझे गांव यातील अंतर फार असल्याने, आपले 'चांदोबा' (मराठी) वेळेवर मिळत नाही. बुकडेपोवाला हे पुस्तक ४-५ तारखेला आपल्या हातीं सोंपवतात. त्यामुळे पत्र तिहींप्यास व ते आपल्यापर्यंत पोचण्यास उशीर होत राहतो. तरी ती

तारीख २० एवजी २५ काढी ही विनंती. कृपया कांही चुकल्यास क्षमा करावी.

श्रीनाथ आप्पाप्पा कोथळे, कर्नाटक.

मी 'चंद्रामामा'चा सहानुभूतीपासून वाचक आहे. रोजच्या दिवसिनि तणावाने कांही वेळ संपूर्ण मुक्ता मिळवण्यासाठी चंद्रामामाच्या सर, सरळ आणि बोधप्रद गोष्टी उपयोगी असत. पण सध्या तसे वाटत नाही. गोष्टीचे प्रमाण कमी होत चालले आहे. निरुपयोगी गोष्टीवर अनेक पाने खर्ची पडत आहेत.

के. सैनगुमा, शाहजहानपूर

कित्येक वर्षे मी चंद्रामामाचा निपमित वाचक आहे. मी अजूनही चंद्रामामा वाचतो, पण पूर्वीच्या चंद्रामामाची गोष्ट वेगळी होती. श्रंतनी व गांवातली चित्रे खूप छान वाटत असत. गोष्टीवेखीत एकापेक्षा एक चांगल्या असत. आता ही हे मासिक मला आवडते, पण कांहीतरी मनांत खटकते हे खरे।

विनय विपाटी, अलाहाबाद

शाल्लेत असल्यापासून आपला चंद्रामामा मी मोठ्या उत्सुकतेने व आनंदाने वाचतो आहे. आता माझे वय ३६ आहे व भारतीय वायुसेनेत मी लहान कर्मचारी भरती झालो होतो. सुटीवर आलो की किंवा प्रवासांत मी चंद्रामामा विकत घेऊन अवश्य वाचतो. आता माही मुर्ख व पत्नीही चंद्रामामा आवडीने वाचतात. मे २००१ चा अंक माझ्या हातीं पडला. नेहमीप्रमाणे गोष्टी मनोवद व रंजक आहेत. पौराणिक कथांमुळे आपल्या सांस्कृतिक ठेव्याचा पालेच होतो आहे.

शार्जट बी. पी. सिंह, अहमदाबाद

सप्टेंबर २००१

6

चांदोबा

यक्ष पर्वत

८

(गुरु भल्लूक भुयारी यादेच्या वरच्या दाराजवळ आला. खड्ग व जीवदन्ताने मेलेल्या तांडव्याला त्या दाराच्या अंतर्त फेकून दिले. हे बघताच कांही लांडगे भुयारात घुसले. त्यांच्या मागोमाग खड्ग आणि जीवदन्तपण वारतले. चळले. तगरवाडू व त्याचा साथीदार खात्री उभे होते. लांडगे त्यांच्याभोवती जमू लागले. इथून पुढे...)

समरबाहु विचारांत पडला की स्वतःचेरक्षण करेकरावे. तो आपल्या चारी बाजूस बंधू लागला. त्याला विळांतल्या वाटेने जाऊन आपली सुटका करायची नव्हती. तेचठरांत चंद्र जोरात ओळटला. "सरदार, लांडगे आपल्यावर हल्ला करणार आहेत. आपण नक्की मरणार असं वाटतंय." तितक्यांत खड्गवमनि दारापाठीमागून वांकून आपले हात खाली सोडले व म्हणाला, "समरबाहु, चंद्र, माझे हात धरून दाराच्यावर चढून या." दुसरा कांही मार्ग नसल्याने समरबाहु व चंद्रने खड्गवमनिचे हात पकडले. खड्गवमनि तानडतोब त्यांना वर खेचले.

तिकडे जीवदन्त आपल्या भंवदंडाने लांडग्यांना धावरवत होता. आणि संघी मिळताच तो भुयारीवाटेवर आला.

आता चौघांनी ते जिथे होते त्या भुयारांत बारकाईने बघितले. खड्गवमनि जीवदन्ताना म्हणाला "जीव, गुरु भल्लूक आणि त्याच्या दोळीचा कांही पत्ता लागत नाही. हे सगळे आता कुठे बरं गेले असतील?"

जीवदन्ताने कान देऊन ऐकलं की विळांतून कांही आवाज येतोय. मग तो म्हणाला "खड्ग, विळांतून आरडाओरडा ऐकू येतो आहे. पण हे

'चांदोबा'

कळत नाही की तिचे काय चाललेय. तुला कांहीच ऐकू येत नाही कां?"

खड्गवर्माने कांही बोलायच्या आधीच समरबाहू बोलू लागला, "मला लांडग्यांचेच नाही तर गुरू भल्लूकानेही ओरडणे ऐकू येत आहे. तो आपल्या शिष्यांना सावध करतो आहे. आपण इथे जास्तवेळ थांबणे चांगले नाही." असे म्हणत तो भीतीने कांपू लागला, त्याच्या बोलण्याला हसत खड्गवर्मा म्हणाला, "तू पण कसा शूर सस्वार आहेस! वाळवंटातून इतक्या लांब साम्राज्य स्थापयला आलास आणि जिवाची एवढी पर्वा करतोस? तुला हे शोभत नाही." हा टोमणा ऐकून समरबाहूने स्वतःला सावरले. आपला भाला वरली करत तो म्हणाला "मेन्वेतर कसं साम्राज्य स्थापणार? जोपर्यंत माझं ध्येय पूर्ण होत नाही तोपर्यंत मी मरं इच्छित नाही."

सप्टेंबर २००१

8

चांदोबा

समरबाहूच्या या बोलण्यावर ते दोघे हसू लागले. जीवदन्त भुयारांतील वाटेने पुढे जात म्हणाला "समरबाहू, माझा हा मंत्रदंड व खड्गवर्माची तलवार, तुला आमचा मित्र स्वर्णाचारीकडे सुखरूप पोचवेल. आमचे आश्वासन ऐकून हातावर हात ठेवून स्वस्थ वसू नकोस, गरज पडेल तेव्हा आपल्या भाव्याचा उपयोग कर."

जरूनसे ते भुयारात पुढे जाऊ लागले तसतसे लांडग्यांचे ओरडणे व माणसांचे आवाज स्पष्ट ऐकू येऊ लागले. थोड्याच वेळांत ते भुयारमागनि असलवाल्या माणसांच्या घराजवळ पोचले. जीवदन्ताला बाटले की भल्लूक कदाचित् वृकेश्वरी देवीच्या मंदिरात असेल.

एक असलवाला भीतीने कांपत त्यांच्याकडेच पळत येत होता. एक लांडगा तोंड वासून त्याचा पाठलाग करत होता. खड्गवर्मा तानडतोय पुढे झाला आणि त्याने आपली तलवार लांडग्याच्या शरीरांत खुपसली. लांडगा विव्छळत, ओरडत, धडपडत, तेथून पळून गेला.

तेव्हा जीवदन्त त्याला धीम्या स्वरान्त म्हणाला "जरै गुरू भल्लूकाच्या शिष्या, तू जीवजोरांत बोलू नकोस. मी जे विचारातोय, फक्त त्याचे उत्तर दे. तुमचा सरदार गुरूभल्लूक आता कुठे आहे? तुमच्या टोळीचे सर्व लोक अजूनही विलदुर्गातच आहेत का? ते जंगलाकडे तर पळून गेले नाही ना?"

"साहेब, लांडग्यांच्या हल्ल्याच्या भीतीने

आमचे सगळे लोक झोपड्यांतून, खोल्यांतून वपले आहेत. गुरू भल्लूक वृकेश्वरीदेवीच्या मंदिरात पूजा करीत आहेत."

"लोकाला एकदून आपले गुलाम बनवता. त्यांच्याकडून कामे करून घेता. स्वतःला शूर म्हणवून घ्यायला लाजत नाही. मग लांडग्यांची एवढी भीती का?" खड्गवर्माने विचारले.

"सरकार, लोक आपल्यापेक्षां बलवानापुढे झुकतात. पण लांडगे क्रूर पशू आहेत, त्यांच्याशी कोण सामना करणार? हे तर बलवानांना देखील खातात." अस्वलवाला म्हणाला.

जीवदन्त त्याच्या बोलण्यावर हसत म्हणाला, "भ्याह आहेस पण सत्य नोष्ट बोललास, तू म्हणाला होतास गुरू भल्लूक वृकेश्वरी देवीच्या मंदिरात आहे, तू पुढे होऊन आम्हाला रस्ता

दाखव. आम्हाला फसवायचा प्रयत्न केलास तर तुम्ही चामडी लोळवीन."

थोडे दूर गेल्यावर भल्लूकाच्या शिष्याने एका खोलीकडे बोट दाखवून म्हटले, "साहेब, हेच वृकेश्वरीदेवीचे मंदिर आहे व गुरू भल्लूक आंतच आहेत."

खड्गवर्माने हळूच मंदिराच्या दरवाजाजवळ जाऊन त्याला एक हलका धक्का दिला. त्याने वधितले की गुरू भल्लूक वृकेश्वरीदेवीच्या मूर्तीपासून चार पांच फुटावर जमीनीवर आडवे पडून साष्टांग नमस्कार घालत आहे व स्वतःशीच बडबडत आहे. खड्गाने जीवदन्तास विचारले, "सांग आता काय करायचे?" जीवदन्त म्हणाला, "तो मूर्तीपुढे वाकलेला आहे. तू हळूच मूर्तीच्या मागे तप. आणि त्याला असा उपदेश

चांदोबा

9

सप्टेंबर २००१

कर, जणू देवीच त्याच्याशी बोलत आहे. देवीच्या आवाजात त्याला असंसांग की त्याने आपल्या शिष्यांसोबत विठ्ठलातून पळून जावे, आणि असं पाण सांग की हे झालं नाही तर मोठे संकट कोसळेल."

हलक्या पावलांनी पुढे जात खड्गवर्मा वृकेश्वरीदेवीच्या मूर्तीपाठीमागे लपला. आणि बोधू लागला, "भक्ता भल्लूक, तुझ्या तपश्चर्येने मी संतुष्ट झाले आहे. देशद्रोहांच्या प्रवेशामुळे हा विठ्ठल अविभक्त झाला आहे मी आता इथून गुप्त होणार आहे. आणि जंगलातल्या तळ्याकांठीच्या शमीवृक्षाखाली प्रगट होणार आहे. आपल्या शिष्यांसह तिथे पोच व माझी पूजा कर."

देवीचा आवाज ऐकून भल्लूक बावटून उठून राहिला. त्याने हात जोडून म्हटलं, "वृकेश्वरी देवी," तो आणखी कांही म्हणण्याच्या आंतच सप्टेंबर २००१

देवीच्या आवाजात त्याला रंगवत खड्गवर्मा म्हणाला "आणखी कांही न बोलता ताबडतोब जंगलातल्या तळ्याकांठी पोच."

गुरू भल्लूक देवळांतून बाहेर आला. त्याआधीच जीवदन्त व इतर सगळे भिंतीआड लपून बसले. गुरू भल्लूक आपला पंखगुळ बर उचलून ओरडू लागला, "हे वृकेश्वरीदेवीच्या भक्तांनो, देवीने आज्ञा केली आहे की आता निघा आणि जंगलातल्या तळ्याकांठी पोच." असे ओरडत तो किल्ल्यांत सगळीकडे फिरं लागला. सगळे लोक विळांतून बाहेर पडले. थोडे दूर गेल्यावर त्याला शंका आली की वृकेश्वरीदेवी अजूनही देवळांत आहे की गुप्त झाली? तो पात फिरून फिरल्याकडे येऊ लागला. तेव्हा खड्ग व जीवदन्त लांडग्यांना बाबतून बाहेर हाकलत होते.

समोहन येणाऱ्या लांडग्याला बघून भल्लूक भीतीने कांपत आपल्या शिष्यांकडे पळू लागला, आणि ओरडू लागला, "हे वृकेश्वरीदेवी, आमचे रक्षण कर."

हे दृश्य बघत असलेला खड्गवर्मा म्हणाला, "चार, पांच लांडगे पांघोराचे मागे लागले आहेत, त्यांना माघायचं घाडस देखील हे बलं शकत नाहीत. वृकेश्वरीदेवीच्या या भक्तांची हीयनीम श्रित्ये पाहून हंसाचे का खावे तेच कळत नाही."

जीवदन्त वेगाने पुढे झाला. हातांतल्या मंत्रदंडाने त्याने एका लांडग्याला चांगले जखमी केले. लांडगा खाली पडून तडफडू लागला. बाकीचे लांडगे पळून गेले. हे बघून गुरू भल्लूकाच्या चांदोबा

आनंदाला पारावार उरला नाही. त्याने दोन्ही हात जोडून जीवदन्ताला नमस्कार केला.

जीवदन्ताने भल्लूकाला पायापासून डोक्यापर्यंत न्याहळत म्हटलं, "भल्लूकदादा, तुम्ही शेती करून आरामांत आयुष्य घालवायचं होतं. तुम्ही या लांडग्यांना पाळून वृकेश्वरीची उपासना कशाला करता?"

भल्लूक नम्रपणे म्हणाला "साहेब, मी सगळ्यांवर हुकूमत करतो, आरामांत आयुष्य घालवावे हाच माझा हेतू होता. आणि यापेक्षा दुसरा सोपा मार्ग मला सुचला नाही."

"आता पुढे काय करायला तुझा नेत आहे? तुझे शिष्य तर तुला लांडग्यांच्या इवाली करून निघून गेले." खड्गवर्माने विचारले.

"तसं कांही नाही साहेब. ते सर्वजण जंगलातल्या तळ्याकांठी वृकेश्वरीची पूजा करायला गेले आहेत. महाशक्तिशाली देवी आता किल्ल्यातून निघून गेली आहे ना!" गुरू भल्लूक म्हणाला.

एवढ्यांत चार असलवाले लोक पळत आले. आणि सांगू लागले "गुरू भल्लूक, त्या तळ्याजवळ पांच, सहा उंटवाले आहेत. स्वर्णाचारी नांवाच्या त्यांच्या सरदाराने आपल्या दोन माणसांना मारले. आणि आपल्या पांच लोकांना पकडले. ही वाईट बातमी सांगायला आम्ही इकडे पळत आलो."

स्वर्णाचारीचे नाव ऐकून खड्गवर्मा, जीवदन्त व समरबाहू आश्चर्यचकित झाले. डोंगरावर चांदोबा

किंवा बांधायचे सोडून हा इकडे कशाला आला हे त्यांना कळेल.

त्याचे कारण असे होते की डोंगर व जंगल हे धीरपूरच्या राजा वीरसिंहच्या मातकीचे होते. एक आठवड्यापूर्वी वीरसिंहाच्या प्राणीसंग्रहातयाचा एक अधिकारी नव्या प्राण्यांना पकडायला जंगलात आला. त्याच्याबरोबर व्हा सैनिक होते. त्यांनी जाडी लावून दोन बाघ व कांही पक्षांना पकडले. दुपारी एका झऱ्याकांठी बसून ते जेवण करू लागले. एका सैनिकाचे जेवण झाल्यावर तो इकडे तिकडे कांही वेगळे प्राणी पक्षी दिसतात कां म्हणून शोधू लागला. थोडे दूर गेल्यावर त्याला दिसले की झऱ्याजवळ झाडाळा चार उंट बांधून ठेवलेले आहेत. हे बघून त्याला आश्चर्य वाटले आणि त्याने ही खबर आपल्या

अधिकाऱ्याला दिली. "उंट? कुठे आहेत? आपल्या प्राणीसंग्रहालयात उंटच नाहीत, ते पण असले तर राजाची कीर्ती अजून वाढेल. आपले राज्य प्रसिद्धीस येईल." असे म्हणत अधिकारी आनंदात हसू लागला.

पण त्याचा उत्साहभंग करत सैनिक म्हणाला, "सरकार, ते उंट झाडांला बांधलेले आहेत. याअर्थी जवळच त्यांचा मालक पण असणार."

"मालक? ते कसे मालक होतील? या वीरपूरा राज्याची प्रजा, जंगल, डोंगर, पाणी, हवा, या राज्यावर असलेले आकाश, या सगळ्यांचे मालक आपले वीरसिंह महाराज आहेत. तुमच्यातले चौथे जण जाऊन त्या उंटाना पकडून इकडे आणा. ते लोक मिळाले तर त्यांना पण पकडून माझ्या समोर आणा."

सप्टेंबर २००१

12

उंट बांधलेल्या जागी चौथे सैनिक गेले. मालक कुठे सापडला नाही. दोरीने बांधलेल्या उंटाने बोर सैनिक जेव्हा सोडवू लागले, तेव्हा एक उंट घाबरून विचित्र आवाज काढत ओरडू लागला. बाकीचे उंट लाथा मारत गडबड करू लागले.

स्वर्णाचारी आपल्या साथीदारांना घेऊन जंगलात शिकारीस आला होता. शिकार केल्यानंतर झाडांच्या खट्टांमधून तो विश्रांती घेत होता. उंटाने ओरडणे ऐकून त्याच्यावर वाघ, सिंहानी हल्ला केला असे त्याला वाटले. म्हणून तलवारी उपसून ते पळत त्या जागी आले.

त्यांना पाहून सैनिकांनी म्यानांतून तलवारी बाहेर काढल्या. समराबाहूच्या साथीदारातल्या एकाने रागाने दांतओठ खात विचारले, "कोण आहात तुम्ही? सैनिकांचा वेष घातलेले जंगली चोर दिसता. तुमच्या सारख्यांना उंटाने चोरी करता येणे अशक्य आहे."

"आम्ही चोर नाही आहोत. वीरसिंह महाराजांचे सैनिक आहोत. कर न देता राज्याच्या जंगलात प्रवेश करून उंटाना चरू दिल्याच्या गुन्याबद्दल त्यांना पकडून नेत आहोत." एक सैनिक निर्भयपणे म्हणाला.

"हा कोण वीरसिंह महाराज? या बाटेवर समराबाहू महाराजांचा पुरा हक्क आहे. त्यांचे उंट चोरापला असेल्या तुम्हाला चांगवी कडक शिक्षा देऊ. ताबडतोब तलवारी म्यानबंद करा. आणि चांदोबा

चांदोबा

आमच्या स्वाधीन व्हा." स्वर्णाचारी ओरडून म्हणाला.

पळत जाणे असंभव वाटले तेव्हा वीरसिंहाच्या सैनिकांनी त्यांच्याशी सामना केला. खडग-युद्धात वीरसिंहाचे दोन सैनिक मेले. एक घायाळ झाला. चौथा सैनिक वीरसिंहाच्या अधिकाऱ्याकडे कसाती पोचला.

धापा टाकणाऱ्या रक्तवंशाल सैनिकाला पाहून अधिकारी म्हणाला, "हे तर अगदी विचित्रच वाटतंय. मी पाळीव प्राण्यांच्या बद्दल वाचले आहे, त्यात कुठेही उंट मांसाहारी असल्याचे वाचलेले आढळत नाही. तुम्हा बरोबर असलेल्या बाकी तिघांना उंटाने खाणे की काय?"

"सरकार उंटानी नाही, त्यांच्या मालकांच्यामुळे मी जखमी झालो आहे. माझ्या बरोबरच्या तिघांना त्यांनी मारून टाकले. ते लोक कोण आहेत ते माहित नाही पण तलवार चालविण्यात पटाईत आहेत." सैनिक म्हणाला.

"आपल्यापैकी प्रत्येकजण तयारीने तलवार

चालवू शकतो. त्या लोकांना ही गोष्ट माहित नाहीये. ते तलवारबाजीत आपल्यापेक्षा तरबेज असतील असं मला वाटत नाही." असे म्हणत त्याने आपली तलवार उपसली. त्याच्याबरोबर बाकीच्या सैनिकांनी देखील आपल्या तलवारी उपसल्या.

जखमी सैनिक तो ज्या दिशेकडून पळत आला होता त्या बाजूला एकटक बसू लागला. त्यांच्या दिशेने येणाऱ्या समराबाहूच्या अनुयायांना बघून तो प्राणीसंग्रहालयाच्या अधिकाऱ्याला म्हणाला, "आपल्या शक्तीचे निरसन सनकरच होईल. पहा, ते लोक इकडेच येत आहेत."

'अरे शूरवीरांनो, हे लोकतर अगदीच नवशिके दिसतात. यमदूतांना पळवून लावायची ताकद असलेल्यांशी यांना लढाई करायची आहे? उलटा आपल्याबरोबर त्यांना हल्ला करायचाय?' असं म्हणत अधिकाऱ्याने सैनिकांना इशारा करून तो समराबाहूच्या साथीदारांकडे वळला.

(क्रमशः)

चांदोबा

13

सप्टेंबर २००१

देवी भागवत

ग्रहर्षी व्यासांनी सूतमुनीला ऐकवलेली अनेक पुराणे त्याने नैमिशारण्यांत राहाणाऱ्या मुनींना पुन्हा सांगितली. त्यावेळेस कोणत्यातरी संदर्भात त्याने शौनक शिष्यादि मुनींलमोर 'देवी भागवत' नांवाच्या पुराणाचा उल्लेख केला होता. एक दिवस शौनकने सूतमुनीता ही आठवण देऊन हे भागवत ऐकवण्याशी विनंती केली. त्यानुसार सूतमुनीने त्या सर्वांना 'देवी भागवत' पुराण ऐकविले.

सुताने प्रथम आदिशक्ति बद्दल माहिती सांगितली. तो म्हणाला, "देवी एक महान शक्ति आहे. तीच बिंबा आहे व सर्वलोक तिच्या आश्रयाने राहातात. खरे पाहिले तर तुष्टीची उत्पत्ति, स्थिती व लय ह्यांचे कारण ही आदिशक्ती आहे. तिच्या प्रेरणेने विमूर्ति आपापल्या कर्तव्याचे पालन करीत असतात. ब्रह्मदेव हा विष्णूच्या नाभीपासून उत्पन्न झालेला आहे. विष्णूचा आधार आदिशेष आहे. हा आदिशेष सागरांत असून त्या जलाचा आधार महाशक्ति लोकमाता आहे. अशी ही देवीबद्दलची माहिती देवी भागवतांत आहे."

सूतमुनीच्या तोंडून देवीभागवत कथा ऐकण्यास सारे मुनी उत्सुक होते. त्यांच्यातर्फे शौनकाने त्पारहल सूतास विचारले, 'एकदा ब्रह्माने आम्हाला एक चक्र दिले होते. व सांगितले की त्या चक्राचा आस ज्या प्रदेशांत तुम्हाला, तो प्रदेश अत्यंत पवित्र आहे. तिथे कनीचा प्रवेश होणार नाही. त्या चक्राचा आस इथेच तुम्हाला होता, म्हणून या प्रदेशाचे नांव नैमिश पडतं. आम्ही इथेच राहिलो. पुन्हा कृतयुग येईपर्यंत इथे राहून कलीच्या भयापासून मुक्त राहू. इथे आम्हाला पुण्याच्या गोष्टीखेरीज इतर कसलेही काम नसते. म्हणून आपण आम्हाला पुण्यप्रद देवी भागवत पुराण ऐका."

त्यानंतर सूतमुनींनी सांगितलं: "महामुनी व्यासांनी मला 'देवी भागवत' हे पुराण जसे ऐकवले आहे त्यानुसार मी आपल्याला ते पुराण ऐकवितो. आजपर्यंत सतावीस द्वापारयुगे संपली व अहोविसावे द्वापायुग सुरू झाले. प्रत्येक द्वापारंत एका व्यासाचा जन्म झाला, येदांचे भाग करून पुराणांची रचना ज्यांनी केली, ते माझे मुल्येच

आहेत. ते सत्यवतीचे पुत्र म्हणून सात्यवतेच व्यास होते. त्यांनी शुक्रासा, त्यांच्या पुत्राला, ते देवी भागवत ऐकवत होते. त्यावेळी मी पण ते भस्मिभाषाने व श्रद्धेने ऐकण्यांत गुंग झालो. आपले पूर्वज सांगतात, "जांबयाबरोबर भोजन करावे, आणि पुत्राबरोबर वाचन करावे." तसे हे देवी भागवत ऐकल्यामुळे शुक्रमुनी तरून गेले. खरे म्हणजे ते पुराण जे जे लोक ऐकतात ते सुखी होतात."

ह्यावर मुनींनी विचारले, "शुक्रमुनी हे व्यासांचे पुत्र कसे? शुक्रांचा जन्म तर अरणि (दोन लांकडे एकमेकांवर घासल्याने) झाला आहे असे सांगितले जाते."

त्यावर सुताने त्यांना शुक्राचा जन्मवृत्तांत सांगितला. "एकदा महर्षी सरस्वती नदीच्या किनाऱ्यावर तप करीत बसले होते. त्यांनी पाहिले की कांही पक्षी नर-मादी अशा जोड्यांशी राहत होते, पिलांना जन्म देत होते, व त्यांना चौकीने खाव देत होते. ते दृश्य पाहून व्यासांना खूप आनंद झाला. आपल्यालाही संतान असावे अशी इच्छा त्यांच्या मनांत उत्पन्न झाली.

लग्न करून पत्नीबरोबर सुखासमाधानाने राहून पुत्रलाभ झाला की आनंद होईल. पुत्र मोठा झाला, त्याचा विवाह झाला की लाडकी स्त्री घरी येईल व आनंदीआनंद होईल. पुत्र झाल्याने घर लाभ होईल. ती कोषेजण माझ्या वृद्धपर्णी माझी सेवा करतील, व माझ्याबरोबर राहतील, पैसे मिळवतील व मला वेतिल, आपल्या मरणाच्यावेळी आपल्याला डोकें टिकायला मांडी देतील. त्यामुळे मला उत्तमलोक प्राप्त होईल. पुत्रासारखे मनुष्याला दुसरे सुख नाही."

असा विचार करून व्यासमुनी पुत्र मिळवायला म्हणून कांचन पर्वतावर गेले, व कोणती देवता आपली पुजेच्या लयकर पुरी करील याचा विचार करू लागले.

त्यावेळी नारद तिथे आले, व्यास त्यांना कांबोळा

म्हणाला, "भगवन्, आपण अतदी योग्य वेळी येथे आलात; फटाचिह् माझी इच्छा पुरी करण्यासच आता असाल."

ह्यावर नारद म्हणाले, "आपण सर्वज्ञ आहात. आपल्याला कोणाच्या मस्तीची जरूरी नाही. परंतु आपली कांही इच्छा असेल ती सांगावे."

"पुत्रविहीन व्यक्तीला परलोक प्राप्त होत नाही असे म्हणतात, महर्षी, मी कोणत्या वेळेची प्रार्थना करूं म्हणजे मला पुत्रप्राप्ति होईल ते आपण मला कृपा करून सांगावे." व्यास नारदांना म्हणाले, त्यावर नारदांनी उत्तर दिले, "एकदा माझे पिता ब्रह्मदेवाचे मनांतसुद्धा हीच चिंता निर्माण झाली, तेव्हा ते विष्णूलाकांत गेले व विष्णूला म्हणाले, "मी आपल्याला सर्वश्रेष्ठ समजतो पण आपल्यापेक्षा कुणी श्रेष्ठ व्यक्ति असेल तर मला सांगावे." विष्णू ब्रह्मास म्हणाले, "आपण मृष्टी उत्पन्न करणारे, मी तिचे पालन काणारा व शिवजी प्रलयकारक आहेत जसे सर्वजण समजतात. परंतु ही फार मोठी चूक आहे. बुद्धिमान लोकांना ठाऊक आहे की तैजोमयी

'आदिशक्ती' ही सुष्टीची निर्माणकर्ती आहे. आपण जर सुष्टीची उत्पत्ती, स्थिती व प्रत्यकारक असलो तर त्याचे कारण आहे, आपणास ज्योतिष, मला सत्पगुण व शिबजींना तमोगुण सहाय्यक आहेत. नाहीतर आपले महत्त्व काय असणार? मी शोभावर एवढेचला असलो, आणि उन्मत्त राक्षसांचा वध करत असलो, तरी ती सारी आदिशक्तीची कृपा आहे म्हणूनच ना? या आदिशक्तीच्या कृपेनेच तर पूर्वी मधु व कैटभ नांवाच्या राक्षसांशी पांच हजार वर्षे लढत राहिलो. शेवटी त्या आदिशक्तीच्या प्रदर्तनेच तर मी विजय मिळवला होता.

मी कधी स्वतःला स्वतंत्र व्यक्ती मानतच नाही. एकदा धनुष्याच्या दोरीने माझे मस्तक कापले गेले होते तेव्हा ब्रह्मदेवा, आपणच माझ्या शिराच्या जागी घोंड्याचे मस्तक आणून देवांच्या शिल्पकाराकडून ते सोडून घेतले, आणि मला अशा तऱ्हेने हयग्रीव नाही का बनवले? म्हणून मी आदिशक्तीला मानतो. तिच्यापेक्षा दुसरी बलशाली शक्ती ज्ञात नाही असे मी सांगू शकत नाही."

सप्टेंबर २००१

व्यासमुनींना अशाप्रकारे समजवून नारद पुढे म्हणाले, "म्हणून आपण जर या शक्तीची आराधना केलीत तर आपली इच्छा पूरी होईल." नारदांच्या सांगण्यावरून व्यासांनी या लोकांसाठी कृपेसाठी तपस्त्रया केली.

यावर मुनींनी सूत्राला विचारले, "विष्णूचे शीर कसे कापले गेले व त्याच्याजागी घोंड्याचे कोरे कसे विकटवले ते सर्व सांगा." सूत्राने सांगण्यास सुरुवात केली व म्हणाले, "मुनीनो, ऐका."

हयग्रीवावतार

प्राचीन काळी विष्णूचे राक्षसांबरोबर दहा हजार वर्षे युद्ध चालले होते. अखेरीस थकून जाऊन विष्णूने धनुष्याच्या दोरीवर जरा हनुवटी देऊनी आणि त्याला झोप लावली. त्याचेवळी देवांनी यहा कायला विचार केला व ते विष्णूच्या शोप घेत तिथे आले. विष्णूला झोपलेले पाहून आता काय कराने असा त्यांना प्रश्न पडला. शिवजी ब्रह्मदेवाला म्हणाले, "आपण एका किड्याला उत्पन्न करावे, त्याच्याकडून विष्णूच्या धनुष्याची दोरी तोडायी. प्रत्यंचा कापली गेली की धनुष्याची एक बाजू बर जाईल व विष्णू जागे होतील."

त्यानुसार ब्रह्मदेवाने एक किडा उत्पन्न करून धनुष्याची दोरी तोडण्यास त्या किड्यास सांगितले. तेव्हा किडा म्हणाला, "हे काम मी कसे करू? हे मोठे पाप आहे ना! माता आणि तिची मुले यांना वेगळे करणे, पत्नीपतींमधे चिरत निर्माण करणे, किंवा दुसऱ्याची झोपमोड करणे म्हणजे ब्रह्महत्याच्या पापासारखे महान पाप आहे! हे पाप करायला आपण मला सांगता आहात?"

ब्रह्मदेवाने किड्यास समजावले, "वृत्तिता करू नकोस. यहामध्ये जमिला आहूती म्हणून न दिले जाणारे सारे पदार्थ मी तुला देईन."

चांदीबा

हे ऐकल्याबा किड्याने प्रसन्न होऊन धनुष्याची दोरी कुरतडून तोडली. त्याबरोबर हतका मोठा आवाज झाला की भूमी थरथर कांपू लागली. धनुष्याची एक बाजू ताडकन बर झाली, व विष्णूचे मस्तक कापले जाऊन हयेंत उडाले. हे पाहून सर्व देव धाबडून गेले. आता काय करावे हे त्यांना समजेना. त्यांचा शोक अनावर झाला. "भगवान, आपण तर सर्वोपर असून सर्वांचे पालन करणारे आहात. आपली ही अवस्था कशी झाली? राक्षसांनादेखील जे काम जमले नाही ते कुणी केले? आपण तर मायेपासून अतिम आहात. हे काय माया करणे हे संभव आहे का?"

त्यावर देवगुरू वृद्धस्पती त्यांना समजावत म्हणाले, "असे छंद वसूल काय उपयोग? हे झाले ते झाले. त्यावर कांहीतरी उपाय शोधता पाहिजे."

तेव्हा इंद्र म्हणाला, "सर्व देवांच्या देखत बघता बघता विष्णूचे मस्तक तुटून उडाले. अशा परिस्थितीत प्रयत्न करून तरी काय उपयोग? पण भगवंताच्या कृपेनेच कांहीतरी उपाय सुचेल."

हे ऐकून ब्रह्मदेवाने सर्वदेवांना सांगितले, "सर्व कार्यांसाठी जगदीश्वरीचा अनुग्रह व्हा. तीच सुष्टी उत्पन्न करणारी, संमोहणारी व लयास नेणारी आहे. म्हणून सर्वांनी आदिशक्तीची प्रार्थना करावी."

त्याप्रमाणे सर्वांनी देवीची प्रार्थना केली व खरोखरच देवीने प्रकट होऊन कृपा केली.

देवीचे दर्शन झाल्यावर देव तिता म्हणाले, "माते, विष्णू भगवतांची जशी अवस्था कां झाली? त्यांचे मस्तक कां कापले गेले?"

देवीने त्यांना सांगितले, "कारणाशिवाय कोणतीही घटना घडत नाही. एके दिवशी शायनगुहंत अस्ताला विष्णू लक्ष्मीला हसले. तिचा चेहरा पाहून ते कां हसले? तिला काळजी बाटू लागली व ती बाबरली. ती स्वतः कांही कुरूप होती थोडीच? की दुसऱ्या एखाद्या सुंदर स्त्रीने ते मोहित चांदीबा

साले होते, म्हणून ते हसले असावेत? लक्ष्मीच्या मनांत असा विचार आला की सवतीचे पांढण होण्यापेक्षा पतीचा मृत्यू श्रेयस्कर! रागाच्या भरांत तिने विष्णूला शाप दिला की तिच्या पतीचे शिरा तुटून जाऊन समुद्रांत पडेल. तिच्या त्या शापामुळे विष्णूची ही गत झाली होती. त्याचबरोबर हयग्रीव नांवाच्या राक्षसाने माझी कृपा व्हावी म्हणून एक हजार वर्षे तपस्त्रया केली होती, मी त्याला दर्शन देऊन बर सांगण्यास सांगितले तेव्हा त्याने मागणी केली की त्याला कुणाच्याही हातून मृत्यू येऊ नये. मी त्याला स्पष्ट सांगितले की जो प्राणी जन्माला येतो त्याला मरण हे अटळ आहे. म्हणून मी त्याला दुसरा बर सांगायला सांगितले. तेव्हा त्याने, "मी हयग्रीव आहे म्हणून मला हयग्रीवाच्याकडूनच मृत्यू बाबा" अशी मागणी केली. मी त्याला हा वर दिला. पण तेव्हापासून तो जुलमी झाला आणि लोकांना त्रास देऊ लागला. त्याला मारण्याची शक्ती तिन्ही लोकांपैकी कुणासही नाही. त्याबरोबर तुम्ही एखाद्या थोड्याचे मस्तक कापून आणा व विष्णूच्या घावापा

17

सप्टेंबर २००१

बिष्णू हयग्रीवाला निर्माण केला. असे झाले की बिष्णू हयग्रीव त्या राक्षस हयग्रीवाला ठर मोरेल."

सर्वांना हे सांगून देवी अष्टम माती. सर्व देवांनी बिष्णू त्याच्या शिल्पकारास बोलावले. एका बोडवाचे महत्त्व कापून आणून बिष्णूच्या मस्तकाच्या जागी त्याच्या घडामर चिकटवण्यास सांगितले. देवांच्या शिल्पकाराने तसे केले. व हयग्रीव झालेल्या बिष्णूने हयग्रीव राक्षसाचा वध केला. सर्वत्र आनंदी आनंद झाला.

त्यानंतर पुर्वीनी वृत्ताला मधु व कैटभाच्या नास कसा झाला ती कथा सांगण्याची विनंती केली. तेव्हा सूताने तो वृत्तान्त सांगण्यास सुरुवात केली. सूत म्हणाला, "भीरुसामरात बिष्णू शेषावर झोपले असताना त्यांच्या कानातून दोन राक्षस निर्माण झाले. अगत्या जन्म पाण्यात झाला आहे हे पाहून ते आश्चर्यचकित झाले. कैटभाने मधुला सांगितले की हा महासागरच आपल्याला आधार देणारा होईल."

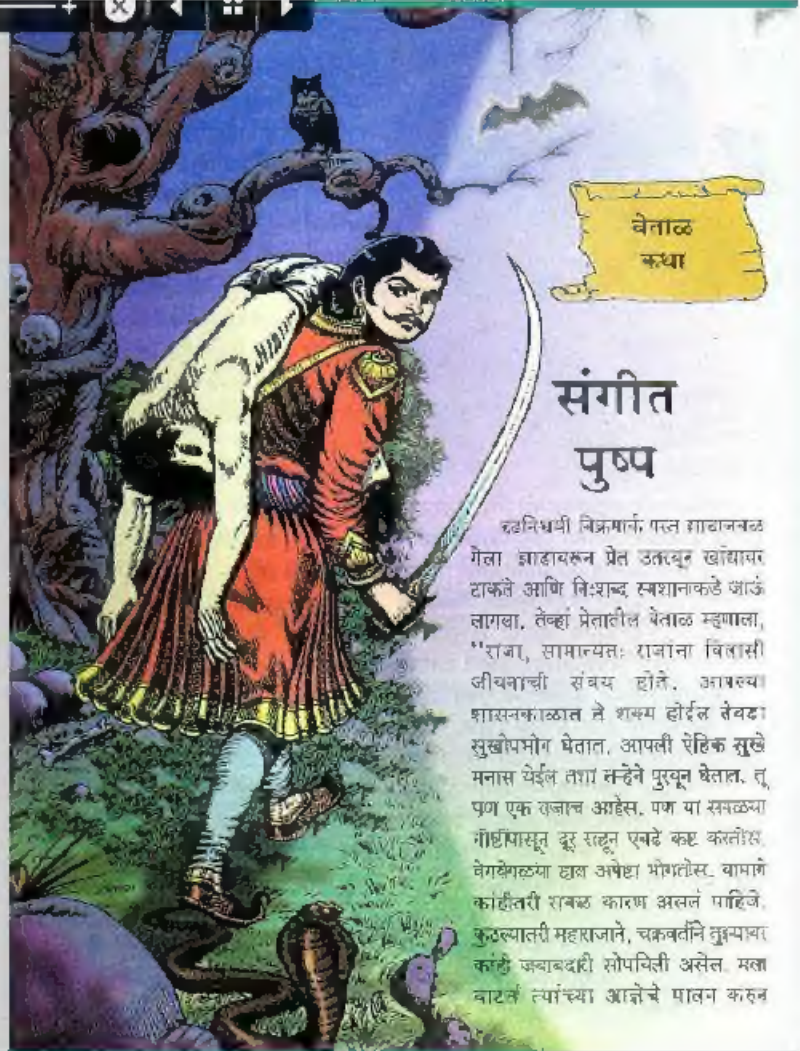
त्यांच्या तोंडून हे शब्द निघूनच आकाशाबाजी ऐकू आली. मधु व कैटभ त्या बाणीचा जप करू लागले. तेव्हा असे वाटले की आकाशात वीज चमकून कळडत आहे. राक्षसांना ती वीज पाहून वाटले की हे आदिशक्तिचेच तेज आहे. त्यावेळेस

जो ध्वनी त्यांचा कानी पडला तोच मधु समजून त्यांनी एक हजार वर्षेपर्यंत प्रत्यक्ष जाऊन तप केले. त्या तपस्येवर प्रसन्न होऊन देवीने त्यांना वर मागण्यास सांगितले. तेव्हा त्या राक्षसांनी "आम्हाला स्वेच्छामरण मिळावे" अला वर मागितला. देवीने त्यांना हा वर दिला.

त्यानंतर ते दोघेजण समुद्रात विहार करीत राहिले. कांही काळानंतर एकदा त्यांना ब्रह्मदेव दिसला. त्यांनी ब्रह्मदेवास मुखाचे आवाहन दिले व म्हटले, "आमच्याशी युद्ध करण्यास या, नाहीतर पश्चात्तन सोडून कुठेतरी पळून जा."

हे ऐकून ब्रह्मदेव अस्मत्स्य झाले. योगसमार्थीत प्रियत असलेल्या बिष्णूची त्यांनी प्रार्थना केली. ते म्हणाले, "महामन, उग्र मि जागे या. हे दोन राक्षस बाह्या वध करण्याची इच्छा करीत आहेत तरी आपण माझे रक्षण करावे."

बिष्णू कांही योगनिष्ठेनून जागे झाले नाहीत तेव्हा ब्रह्मदेवाने आदिशक्तीची प्रार्थना केली. त्यांनी शिला विगनले, "हे जगन्माते, या दोन राक्षसांचा वध करण्यासाठी आपण बिष्णूला उठवावे किंवा आपण यांचे रक्षण करावे." पण कल्प झाले. नेमकी त्याच वेळेला योगनिद्रा बिष्णूला सोडून निघून गेली. बिष्णू जागे झालेले पाहून ब्रह्मदेवास फरमानंद झाला.

वेताळ
कथा

संगीत पुष्प

दृढनिश्चयी विक्रमाने गत शावजानबळ गेला झाडावरून प्रेत उतरून खांद्यावर टाकले आणि विशब्द स्वशानकडे जाऊ लागला. तेव्हा प्रेतालील वेताळ म्हणाला, "राजा, सामान्यतः राजांना वित्तारी जीववाची संवय होते. आताच्या शासनकाळात ते शक्य होईल तेवढा सुखोपभोग घेतात. आपली ऐहिक सुखे मनास येईल त्या नहेने पुरवून घेतात. तू पण एक राजाच आहेस. पण या सनळ्या गीर्ध्यासून दूर राहून एबदे कष्ट करतोस. वेगवेगळ्या छान अपेक्षा भोगतोस. यामागे काहीतरी राबळ कारण असले पाहिजे. कुठल्यातरी महाराजाने, चक्रवर्तीने तुझ्यावर कांही जबाबदारी सोपविली असेल. मला वाटते त्यांच्या आज्ञेचे पालन करून

कोणचेतरी ध्येय गांठायच्या मागे आहेस म्हणून या मिट्ट काळोखांत आपल्या जीवाचीदेखील पर्वा न करता आज्ञापालनात मग्न झाला आहेस, हे पण विसरून गेला आहेस की इथे भूतप्रेते, दिव्यरीसाप आणि भयानक जन्नावरें असतात. तू तुझ्या या कामांत सफल किंवा असफल देखील होशील, यामुळे वर्तमानात तू परिस्थितीचा गुलाम होशील व भविष्यातील राजवैभवाला देखील पारखा होशील. साधुसंन्यासींच अशातऱ्हेचे नीरस आयुष्य जगू शकतील. सुखोपभोगाच्या इच्छेपासून मुक्त होणारे राजे बिराळेच. राजा असून तू एक तुला अर्थोप्य, असे काम करत आहेस. अजूनही वेळ गेला नाही. मागे फिर, आणि राजसुखाचा उपभोग घे. तुला सावध करण्यासाठी एका गंधर्व नांवाच्या गायकाची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक आणि आपले कर्तव्य जाणून घे." आणि येताळ गोष्ट सांगू लागला.

सप्टेंबर २००१

20

चांदोबा

चंदनपूर नांवाच्या गांवात कुबेर व सुचेल हे दोन श्रीमंत गृहस्थ राहात होते. जोषांची मोठली घरा होती. घराच्या पुढे व मागे मोठली अंगणे होती. शंभर शंभर एकर शेती होती. ह्या सगळ्यापेक्षा जास्त असा चांगुलपणा त्यांच्यात होता, पण त्यांच्या बलाणुकीत खूप भरक होता.

कुबेराला पैसा मिळविण्याचे अतिशय वेड होते. सुचेलला कलेचे वेड होते. जो कोणी कलाकार गांवात येईल त्याला तो बरी बोलवून त्याचे मनःपूर्वक स्वागत करत असे. त्याला किमती भेटी देत असे. त्यांच्या सर्व सुखसेईची व्यवस्था करत असे. कुबेर हे सगळं काही करत नसे. पण मागितल्यावर काहीनावांही भेट देत असे.

गंधर्व नांवाच्या गायकाला ते गांव आवडले. कारण त्याला नुकतंच कळलं होतं की त्याचे पूर्वर माच गांवात राहत होते. आणि नंतर दुसऱ्या गांवी जाऊन राहिले होते.

गंधर्वाचे खरे नांव काय आहे हे कोणालाही माहित नव्हते. फार पूर्वी एका राजाने त्याचे गाणे ऐकून त्याला हे नांव बहाल केले होते. त्याने अनेक गांवातून गाणे गाऊन अपार धन व कीर्ती मिळविली होती. आपल्या पूर्वजांच्या गांवा जावे अशी त्याला फार इच्छा झाली. आणि आपले गाणे पण तिथल्या लोकांना ऐकवावे असे त्याला वाटले.

पण त्याच्यापुढे एक समस्या उभी राहिली. खूप दिवसांपासून त्याला सुखासाठी जीवनाची सवय झाली होती. बिलासी जीवन जगणे त्याला आवडत होते. तो तेज त्याच्यासाठी बनवलेल्या तळ्यांत गुलाबपाण्याने स्नान करीत असे. वेगवेगळ्या गांवातून आलेले चार लाखांची त्याच्यासाठी त्याविट

भोजन तयार करत असत. ते जोषे जापसालत चर्चा करून रोज नवीन पकाज बनवीत असत.

आपले मन आनंदित राहाण्यासाठी तो रोज न चुकता नर्तकीचे नृत्य बघत असे. त्याला उन्हाळा सहन होत नसे म्हणून एका वास्तुराखशाने त्याच्यासाठी हवा पार ठेवण्याचे एक यंत्र बनविले. त्या यंत्राशिवाय तो झोपूच शकत नसे. त्या यंत्रातून येणाऱ्या वाऱ्यात सुगंध मिसळलेला असायचा.

गंधर्व ही व्यवस्था करू शकण्याच्या भाग्यवान लोकांकडे त्यांनी बोलविल्यावर गायना जात असे. जे लोक त्याच्या या सर्व गरजा पुऱ्या करू शकत, ते लोक त्याच्या बरोबरच असायचे हे उघड होते. पण आता त्याला चंदनपूरला जायचे असल्यामुळे त्याने आपल्या पुलिंद नांवाच्या शिष्याला माहिती काढायला पाठवले की चंदनपुरात असा कोणी धनवान आहे का, की जो त्याला आश्रय देईल व त्याच्या सर्व गरजा पूर्ण करेल.

पुलिंद चंदनपूरला आला. त्याने कुबेर व सुचेल बघत माहिती मिळविली. प्रथम तो कुबेराच्या घरी गेला. पुलिंदने केलेले सर्व कर्ण ऐकून तो म्हणाला, "गंधर्वाने सांगितलेल्या सर्व सुखसेई माझ्याकडे आहेत. गंधर्वाला आश्रय देण्यासही मला कांही अडचण नाही. पण ना मला गाण्याची आवड आहे, ना कुठल्या कलेची. म्हणून मी त्यांच्याबरोबर वेळ घातवू शकत नाही. की त्यांच्या बरोबर दरोज कार्यक्रमानं येऊ शकत नाही. आमच्या वाटा वेगळ्या आहेत, फारण आमच्या आजवीनिबडी सासऱ्या नाहीत. तुमची अशी हच्छा असली की मी कायम तुमच्या बरोबर राहू. तुमच्या गाण्याचा चांदोबा

आनंद बुद्ध तर मला ते शक्य नाही. आपण सुचेलला भेटला तर ये होईल".

पुलिंद सुचेलला पाह भेटला. त्याला सर्व माहिती सांगितली. सुचेल खूप होऊन म्हणाला "गंधर्वासाराखा प्रसिद्ध गायक इथे येत आहे? माझे व या गांवाचे भाग्यच म्हणायचे. नाहीतर काय? मी त्यांच्यासाठी एक तळें बांधीन. सर्वांतम आचारी, नर्तकी यांची सौम्य करते. ते जोपर्यंत इथे असतील तोपर्यंत मी त्यांच्या बरोबर राहीन".

पुलिंदला सुचेलचे हे बोलणे ऐकून आनंद झाला. परत येऊन त्याने गंधर्वाला सगळी खबर सांगितली. गंधर्व पण खूप झाला. व त्याने सुचेलला तिरोप धाडला की एक महिन्याच्या आंत तो चंदनपूरला येत आहे.

गंधर्व जेव्हा चंदनपूरला जाण्याची तयारी करत होता तेव्हा अचानक राजाचे बोलावणे आले.

21

सप्टेंबर २००१

राजमाता आजारी होत्या व दोन दिवस त्या बेमुद होत्या. पण शुद्धीवर येताच त्यांनी गंधर्वांचे गाणे ऐकण्याची इच्छा प्रगट केली.

आता गंधर्वांनी चंदनपूला जाण्याचे रहिल करून त्याने राजभवनाला जाऊन राजमातेला आपले गाणे ऐकविले. ती रोमांचित होऊन म्हणाली, "कुठल्याच औषधाने मला इतके बरे वाटले नाही. एक महिनाभर रोज असेच तुजं गाणे मला ऐकव". गंधर्व राजमातेची आज्ञा कशी मोडणार? त्याने सुचेलता निरोप पाठविला की तो एक महिन्यानंतरच चंदनपूला येऊ शकेल.

एका आठमड्यानंतर राजवैद्य गंधर्वाला म्हणाला, "तुमचे गाणे अद्वितीय आहे. बऱ्याच दिवसांपासून राजमाता मोठ्या विचित्र रोगाने आजारी आहेत, त्याचा आम्ही शोध लावू शकलो नाही. मी त्याचे निदान देखील करू शकलो नाही. एक महिनाभर तुम्ही त्यांना तुमचे गाणे ऐकवा. नंतर मी तुम्हाला एक वी देईन.

सप्टेंबर २००६

ती घेऊन तुम्ही जैन सैनिकांसोबत जंगलात जा. ते दोघे तुमच्या साम्यागळ भागवतील. गाणे म्हणत ही वी एकाजागी लावा. गाणे म्हणत म्हणत याचा रोज थोडे थोडे पाणी घाला. मग झाड उगवेल. सहा महिन्यांनी त्या झाडाला फुलं येतील. त्यातले पहिले फूल तोडून मला द्या. त्या फुलापासून बनविलेल्या औषधाने राजमातेचा आजार कायमचा बरा होईल. पण एक अट तुला पाळावी लागेल. जोपर्यंत तू जंगलात आहेस तोपर्यंत तुला कन्दमुळे, फळे, दूध व पाणी हेच खाऊन राहवे लागेल. दुसरे काहीसुद्धा खाता कामानये. वातावरण, आहार व दिनचर्येत कुठेही कृत्रिमता चालणार नाही म्हणून मला नार्दनांजाने तुला जंगलात पाठवाने लागत आहे."

गंधर्वाला चान्से माहीत होते की जरी राजवैद्य हे सांगत असला तरी ही राजज्ञा आहे. त्याला या गोष्टीचा आनंद पण झाला की त्याचे गाणे राजमातेचा जीव वाचविण्यास उपयोगी पडत आहे. त्याने पुर्विल्ला बोलवून ही खबर सुचेलता सांगायला सांगितली.

पुर्विल्ले स्वतः जाऊन हा निरोप सुचेलता सांगितला. सर्वव्यवस्था करून तो मोठ्या उत्सुकतेने गंधर्वाची वाट पहात होता. वास्तुशास्त्राप्रमाणे सुचेलच्या घरी दोन महिन्यांपेक्षा अधिक दिवस तळी राहू शकत नव्हते. म्हणून ही खबर ऐकताच त्याने ताबडतोब तळी मुजविले. आचारी, कर्त्तविला दुप्पट पैसे देऊन परत पाठविले.

सुचेल पुर्विल्ला म्हणाला, "माझी सगळी तयारी बांया गेली याचे मला दुःख नाही. मला जर दहा दिवसांची मुदत दिली तर मी सगळी सोय परत करीन, आणि गंधर्वाच्या येण्याची खूप उत्सुकतेने वाट पाहीन".

22

चांदोबा

पुर्विल्ले गंधर्वांना सुचेलशी झालेले बोलणे सविस्तरपणे सांगितले. ते ऐकून गंधर्व खूब झाले आणि त्यांना आश्चर्यचकित वाटले. त्यांनी मनाशी ठरवून ठाकले की सुचेलचा पाहणार स्वीकारण्यासाठी कां होईना, नंतर त्याला चंदनपूला जायला पाहिजे. दुसऱ्या दिवशी तो जंगलाकडे निघाला.

गंधर्व सहा महिने जंगलातच राहिला. राज-वैद्यांनी सांगितल्याप्रमाणे बागला. पहिले थोडे दिवस त्याला कष्ट झाले, पण थोड्याच दिवसांत जंगलात राहण्याची त्याच्या शरिराला संवय झाली. त्याला आणखी छान वाटू लागले. त्याच्या गळ्यांतून रोज एक नवा राग निघू लागला. आवाजाला एक वेगळेच सौंदर्य प्राप्त झाले. अगोदर त्यांत असा गोडवा नव्हता.

गंधर्व आपल्या संगीताने फुललेले फूल घेऊन राजाकडे गेला. त्या फुलापासून बनविलेल्या औषधाने राजमातेचा आजार बरा झाला. कुणाला कल्पनासुद्धा नव्हती की ती इतक्या चटकन बरी होईल.

त्याचवेळी शेजारच्या राजाला गंधर्वाच्या औषधी संगीत पुण्याबद्दल कळले. शेजारच्या राजाने गंधर्वाचे गाणे ऐकण्याची इच्छा प्रगट केली. राजाने गंधर्वाला ताबडतोब शेजारच्या राज्यांत जाण्याची आज्ञा केली. जाण्यापूर्वी त्याने पुर्विल्ला सांगितले की त्याच्या चंदनपूला जाण्याविषयी सुचेलता काही निरोप पाठवू नकोस.

गंधर्वाचे गाणे ऐकून शेजारच्या राजाचे मन अगदी तुम झाले. असं संपाधान त्याला पूर्वी कधी मिळाले नव्हते. गंधर्वाला आपल्या आश्रयाला कायमचे ठेवून घ्यावे असे त्याला वाटत होते. पण त्याला हेही माहित होते की गंधर्वाच्या देशाचा राजा याला कधीही संमती

चांदोबा

देणार नाही. अशा द्विधा मनस्थितीत त्याने राजवैद्यांचा सल्ला मागितला.

वैद्य म्हणाले "महाराज, खूप दिवसांपासून तुमचे मन अस्वस्थ आहे. मनःशांतीसाठी आपले मन व्यकुळ झाले होते. मलाही असे वाटले की आपल्या अशांत मनाला कांही औषध नाही. पण गंधर्वाच्या गायनाने हे करून दाखविले. त्याच्या भाषणांत नक्षीच कांहीतरी बैशिष्ट्य आहे. त्याचे कारण त्याच्या गायनाचे मात्स्य हे देखील असेल. आपण रोज त्याचे गाणे ऐकत तर कदाचित आपल्याला त्याचा कंठाळा येईल, तोच तोचपणा वाटू लागेल, आणि पुन्हा आम्ही मनःशांती हवेत. वैद्यशास्त्रांत संगीतपुष्पाचा उल्लेख आहे. जसे शेजारच्या राजाने राजमातेसाठी संगीतपुष्प आणविले, तसे आपण देखील कायमस्वरूपाच्या मनःशांतीसाठी संगीतपुष्प आणावे, असा गाझा आपल्याला सल्ला आहे".

23

शेजारच्या राजाच्या विनतीवरून गंधर्व पुन्हा जंगलाने गेल्या. पहिल्यादा त्रास झाला पण नंतर हळूहळू तोच जायुष्य त्याला आणू लागले. धर्मीतपुष्य फुलवून शेजारच्या राजाला ते देऊन तो परत आपल्या देशात परतला.

शोक्याच दिवसात ती आपल्या विलासी जीवनात पुन्हा रमून गेल्या. तेव्हा मुनिदने त्याच चंदनपूरची आठवण केली. दुसऱ्याच क्षणी गंधर्व म्हणाला, 'कुबेरा निरोप पाठव की मी चंदनपूरला येत आहे. मी त्याचा पाहुणा म्हणून राहीन'.

वेताळ गोंष्ट मांगून म्हणाला, 'गंधर्वाचा निर्णय ऐकून असं वाटत की नो असतुनीत मन स्थितीत आहे. खूप दिवसांपासून सुचत त्याच्या येण्याची वाट घेता आहे. अशा उत्सुक व चामंगल्या यजमानाला लोचून, विसरून जाऊन कुबेराकडे पाहुणचारचा निर्णय विसंगत नाही वाटत? त्याची बुद्धि भ्रष्ट झाली आहे आणि तो वेड्यासारखे बोलत आहे. जंगलात त्याने वैराग्यजीवन पत्करले आणि शहरात आल्यावर परत विलासात आयुष्य घालून लागला. यामुळे गंधर्वाला असं तर वाटत नाही ना' की मी कशाही तऱ्हेच आयुष्य जगू शकतो? कुठल्याही तऱ्हेचा बदल मी आपल्या अंगवळणी पाडू शकतो? माझ्या प्रश्नाची उत्तरे माहित असूनही

सु. मौन धरलेस तर तुझ्या डोक्याची अनेक शकले होतील.

विक्रमार्क म्हणाला "दुसऱ्या कुशाच्या दबावा-खाली न येता स्वेच्छेने मनुष्य जो बदल इच्छितो तो त्याला उल्लसित करतो हे शभरटकें सत्य आहे परंतु गंधर्वाचा निर्णय संगीतपुण्यासाठी होता त्यामुळेच त्याला दोन वेळा चंदनपूरला जाण्याचे रद्द करावे लागले आणि अशी काही खात्री नव्हती की तिसऱ्यावेळेस जाणं रद्द होणार नाही. गंधर्वाला हे माहित होते की आपल्या प्रवासात अनिश्चितता आहे म्हणून त्याने सुचेलला त्रास दिला नाही. तो त्याला खूप आनंदू लागला होता, त्याला माहित होते की त्याच्या येण्याची खबर मिळताच सुचेल मोठ्या प्रमाणावर सर्व व्यवस्था करेल आणि तो न गेल्यास सुचेलचे मोठे नुकसान होईल म्हणून त्याने कुबेराचा पाहुणा बऱ्याच ठरविले. कारण कुबेराला त्याच्या येण्यात काही फार आनंद नव्हता, बस, एवढेच कारण आहे. त्याची प्रस्थिती असतुनीत नाही, की त्याची बुद्धी भ्रष्टही झालेली नाही."

राजाच्या अशा मौनभंगामुळे वेताळ प्रतापवद् अदृश्य होऊन परत झाडावा जाऊन बसला (आधार-"जसुन्धरीतील" एक गोष्ट)

भारतीय उत्सव

देवाच्या भूमीतला हा उत्सवाचा महिना आहे. केरळमधे आता ओणम साजरा होतो. ओणम म्हणजे की घराघराच्या अंगणात काढलेल्या, अनेकवर्गीय फुलांच्या सुरेख रांगोळ्या खेळण्यासमय. येतात नद्यांच्या वंदे, संघ प्रवाहांतली चित्तधरक नावाची शर्यत मनात तरळते पावसाळा सपत आनंदा असतो. बसुंधरा हिरवीगाग व टचटचीत विसत असते.

हजार
वर्षांपूर्वीपासून
केरळमधे ओणम
हा सण साजरा
होतो. एका
ताम्रपट्टीवर इ.स.
८६९ या साली
ओणम साजरा
केल्याची
नोंद आहे.

राजाच्या

पुनरागमनाचा जल्लोष

मेघ राशीत सक्रमण करतो तेव्हा विष्णू त्रसती. त्रसतीची कार्ये संपलेली असतात, धात्र्याची कोठारे भरलेली त्रसनान्न, मन उल्लसित असते आणि नियत मानने नत्सव साजरा करण्यासाठी लोकाना सबड असते आणि उत्साह असतो.

ओणम हा सण विगोम म्हित्यात (ऑगस्ट-सप्टेंबरमधे) साजरा करतात. केरळच्या नव्या वर्षाचा हा पहिला महिना असतो. उत्तर हिंदुस्तानी पद्धतीनुसार जेव्हा श्रावण किंवा भाद्रपदान् श्रवण नक्षत्र येते, त्यावेळेस ओणमचा सण येतो हा उत्सव सर्व वरांतून किमान आठवडाभर तरी साजरा केला जातो. इथे जातीजमातीचा भेदाभेद होत नाही. कांही जातीत हा हस्त नक्षत्रापासून श्रवणपर्यंत दहा दिवस साजरा करतात.

सप्टेंबर २००९

भारताची ओळख

प्रश्नावली

भारताचे दुसरे राष्ट्रपती कै. डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णन हे जगविख्यात तत्त्वज्ञ व विचारावत होते. ५ सप्टेंबरला त्यांचा जन्मदिन हा दिवस शिक्षक दिन म्हणून देशभर पाळला जातो. या माहेन्याची प्रश्नावली शिक्षकांवर आधारलेली आहे.

१. प्राचीन भारतातले कोणते नगर शैक्षणिक केंद्र म्हणून प्रसिद्ध होते?
२. विश्वभारती विद्यापीठ कुणी सुरू केले? आणि केव्हा?
३. संगीत व नृत्यकला शिकवणारे चेवईतले सुप्रसिद्ध केंद्र कोणते?
४. लोकसभेत नवे शैक्षणिक धोरण केव्हा संमत केले?
५. भारतात प्रगत अध्ययन संस्था (इंडियन इन्स्टीट्यूट ऑफ अॅडव्हान्स्ड स्टडीज) ही कुठे आहे?
६. अनसुप्त हिंदू विद्यापीठाची स्थापना कुणी केली?
७. भारताचे भूतपूर्व राष्ट्रपती डॉ. झाकीर हुसेन यांचे नांव कोणत्या विद्यापीठाशी जोडले जाते?
८. महात्मा गांधींनी एक आधुनिक शिक्षणपद्धती सुरू केली होती. त्याचे नाव काय?
९. पं. नेहरूंच्या मंत्रीमंडळाने पहिले शिक्षणमंत्री कोण होते?
१०. कलकत्ता मद्रास व मुंबई ही तिन्ही विद्यापीठ एकाच वर्षी सुरू झाली. ते साल कोणते?
११. इंग्लिश माध्यमातून शिक्षण केव्हा सुरू झाले?
१२. भारतातले एक नामवंत शिक्षण तज्ञ युनेस्कोचे डायरी डायरेक्टर जनरल होते. त्याचे नाव काय?
१३. कौत्ब व पांडव, या राजपुत्रांना अनुर्विचेचे शिक्षण कुणी दिले?
१४. केरळ राज्यातली लोकप्रिय नृत्यशैली शिकवणारी संस्था कोणती आहे?
१५. एका प्राचीन विद्यापीठाशी एक कृष्णाय संलग्न होते. त्याचे नांव तुम्हाला ठाऊक आहे का?

(उत्तरे पुढील प्रकी)

ऑगस्ट प्रश्नावलीची उत्तरे

१. तिसरे देशी घोडदळ	७. लोकमान्य बाळ गंगाधर टिळक
२. ओ. एम. डे. इंग्लिश महाविद्यालय	८. १९११
३. वा. ए. बानर्जी मुंबई १८५५	९. जतीन मुखर्जी
४. लाला हार्दयाल	१०. सर नेजबहादूर सद्गु आणि वं. म. रा. जयकर
५. ५ फेब्रुवारी, गोरखपूर जिल्ह्यात	११. भजनसिंग
६. १३ एप्रिल १९१९	१२. सिंगानू १९४४ वर्ष

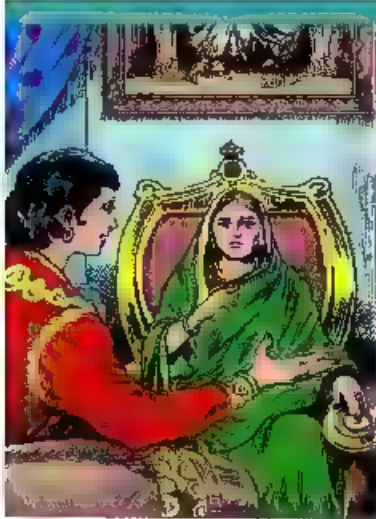

कृष्णभूपति

कार वर्षापूर्वी मंदारिनी नदीच्या काठी मलयक्षीप नांवाचा एक देश होता. तो देशाचा राज्यकर्ता होता आणि कृष्णभूपति हा त्याचा दत्तकपुत्र होता. जेव्हा तो वडा वर्षाचा होता तेव्हा त्याच्या वडिलांना मृत्यू झाला. तो राज्याचा एकमेव उत्तराधिकारी होता परंतु परमेश्वराच्या इच्छेमुळे कृष्णभूपतिचा पाठ सांगणारा एक दिवस घोडदौड करताना, घोड्यावरून खाली पडल्यामुळे कृष्णभूपति खोब्याला खोल जखम झाली. त्याचे अनेक उपचार व प्रयत्न झाले, पण कृष्णभूपतिचा मृत्यू झाला. राजा सुनंदादेवी अतिशय दुःखी झाली होती पण राजमातेचे बर्तव्य पार पाडणे तर आवश्यक होतेच. तिने आपल्या एका शिष्याचा मुलगा दत्तक घेऊन त्याचे नावही कृष्णभूपतिच ठेवले. हा मुलगा अखंड वयाचा होता म्हणून त्याला राजकारणातल्या डावपेचाचे अविनाश ज्ञान मिळते. राज्यकारभार सुरूहीत चालवण्याचे सामर्थ्य त्याच्यात नव्हते, राजमाता सुनंदादेवीला राज्याची सर्व जबाबदारी सांभाळावी लागली अशा अडचणीच्या वेळी चंदनवर्मा उत्तम सहकार्य केल्यामुळे राजमातेच्या सर्प अडचणी दूर झाल्या. चंदनवर्मा हा सुनंदादेवीचा संजडा थोरला याज होता तो कुशाक्षीपचा राजा होता. बहिणीचा पती निर्वतल्याची बातमी कळताच तो ताबडतोब मलयक्षीपला गेला. बहिणीचे फक्त साल्पन करून तो स्वस्थ बसला नाही. अशा कठीण परिस्थितीत

चाकोबा

तो तिला एकटी सोडून कसा जाणार? तो त्याच्या राज्यात परत गेल्यानंतर मलयद्वीपची काय अवस्था झाली असली ते त्याला पूर्णपणे ठाऊक होते म्हणून त्याने आपले कर्तव्य पार पाडण्याचे ठरवले तो कुशद्वीपला परत गेला आणि राजपरिवारातल्या एका विश्वासू व्यक्तीवर मूल्यवंतावर त्याने तिथता राज्यकारभार सौंपवला. नंत आपली पत्नी व मुलगी यांना बरोबर घेऊन तो मलयद्वीपला परत आला.

एका शुभ मुहूर्तावर चंद्रनवमिने आपला भाचा कृष्णभूपति यांना राज्याभिषेक केला आणि त्याच्या नावाने तो स्वतः राज्याची जबाबदारी सांभाळू लागला. कृष्णभूपतीचा तो गुरू बनला आणि राज्यनिनिशी संबंधित अशा सर्व विषयांची प्राहिती त्याने कृष्णभूपतीला शिकवली.

युद्धकालात प्रवीण असलेल्यांकडून त्याला शस्त्र-

अस्त्र-विद्या शिकवल्या, कृष्णभूपति युद्धमान होता, त्यामुळे चारपांच वर्षांतच त्याने सर्व विद्येत प्रभुत्व मिळवले. त्याला निरनिराळ्या कलांची आनंद होती तो स्वतः कविता कवीत असे.

आपला भाचा उत्तम प्रकारे राज्याची व्यवस्था पाहू शकतो आहे अशी जेव्हा चंद्रवर्माला खात्री वाटली, तेव्हा त्याने भाच्यावर सारा राज्यकारभार सौंपवला व तो स्वदेशी जाण्यास निघाला.

कुशद्वीपला परतल्यानंतर त्याला अनेक अडचणींना तोंड द्यावे लागले. त्याच्या गैरहजेरीत मूल्यवंत सुखोपभोगात गुग झाला व त्यामुळे राज्यव्यवस्था ढासळून गेली होती. त्याने राज्य बळकावले होते व राज्याच्या लोभामुळे चंद्रनवमिने सर्व पौंचल्याबाबतच त्याला जैद केले गेले. या विश्वासघातकी कृत्यामुळे चंद्रनवमाला जोराचा मानसिक धक्का बसला व तो तिथल्या तिथेच मरण पावला. त्याची पत्नी व मुलगी एका विश्वासू सेवकाच्या मदतीने कशीकशी मलयद्वीपला पोहोचली.

आपल्या मोठ्या भावाची ही वयनीय अवस्था पाहून सुनंदादेवीला फाच वाईट वाटले. आज कृष्णभूपति इतका कर्तबगार राज्याधिकारी झाला आहे तो केवळ आपल्या भावामुळेच, ही ती विसरली नाही. अत्यंत कठीण समयी जर चंद्रनवमि तिच्या मदतीला आला नसता तर राज्याची परिस्थिती बिकट झाली असती हे ती पूर्णपणे जाणून होती तिने आपल्या वहिनीचे व भाचीचे अतिशय आपुलकीने स्वागत केले व त्याची जबाबदारी स्वतः वर घेतली.

राजमाता सुनंदादेवीने एक दिवस आपल्या

मुलाला अंतःपुरांत बोलावून म्हटले. कृष्ण, मी आजपर्यंत स्वतः हाठी कोणापाशी कधीही काही मागितलेले नाही. खर सांगापच तर माझी तशी इच्छादेखील नाही पण आज मी तुझ्याबबळ दोन गोष्टी मागण्याची इच्छा करत आहे. मागू का?

कृष्णभूपतीने हसून म्हटले, 'आपली मागणी पुर्वे करणे हे माझे कर्तव्य आहे. कोणता पुत्र आपल्या आईची मागणी कधी नाकारील का?' जर आपल्याला तशी शक्ती आली असती तर आपण मला बोलावलेच नसते. निःसर्कोचपणे आपली इच्छा सांगावी.

कृष्ण, मी काही बोलायच्या आधीच तू हंसलास. ह्याचा अर्थ मी काय मागणार आहे ते तुला माहीत असावेच वाटते.' सुनंदादेवी म्हणाली

'हे अगदी खर की आपण काय मानणार त्याचा मला थोडाफार अंदाज आहे,' कृष्णाने सांगितले 'आता आपली इच्छा सांगा.' 'तर मग ऐक, माझी पहिली मागणी आहे की तू त्या मूल्यवंताला ठार काढेस, कारण ज्याने तुझ्या मामाचा विश्वासघात केला आहे, त्याचे फळ त्याला मिळालेच पाहिजे हे काम जितके लवकर करता येईल तेवढे लवकर करावे. या प्रयत्नात जर तुला वीरगती प्राप्त झाली, तरी मला तुझा अभिमानच वाटे.

'आता उरली माझी दुसरी इच्छा. मला वाटते की माझी भाची ओत्तनदेवी ही तुझी पत्नी व्हावी. तुझ्या मामाची फार इच्छा होती की त्याची ही दत्तक घेतलेली मुलगी तुझी धर्मपत्नी व्हावी.' असे योजून सुनंदादेवीने आपलं अश्रु पुसले.

कृष्णभूपतीने नम्रपणे म्हटले, माते इतक्या लहान गोष्टीसाठी इतके उदास होण्याचे कारण

नाही आपल्या इच्छेनुसार ओत्तना या राज्याची राणी होईल तसेच आपली पहिली इच्छा म्हणजे मूल्यवंताला शासन करणे! तो तर माझ्या हातचा खेळ आहे, या बाबतीत मी संशयाक्षी व महामंत्री ह्यांच्याशी सल्लामसलत केलेली आहे.

फक्त कुशद्वीपच नव्हे तर आपल्या आणि त्या वेदाभर्ये असलेली आमर व वज्रवार ही बेटे आहेत, त्यांनाही आपण जिंकू शकू. त्यांच्या कितल्यांचा देखील आपला ध्वज झळकेल, या तिन्ही बेटांचे राजे चैनीन बग आहेत. प्रजेकडे त्याचे संपूर्ण दुर्तुष झाले आहे त्यामुळे प्रजाजन राजाच्या विरोधात आहेत. बहुधा, येत्या बहुलापचमीलाच आम्ही त्याच्यावर चाल करून बाऊ.

मुलाचे बोलणे ऐकून राजमाता फारच खूष झाली, व मुलाला आशिर्वाद देत म्हणाली 'बाळ,

तुला विजय होवो, तू विजयी होऊन परत ये!"

कृष्णभूपतीने म्हटल्याप्रमाणे, नहुलापंचमीस पळटेस मलयद्वीपची अगणित सेना येऊन तो विजय यात्रेसाठी निघाला या सुसज्ज सैन्यापुढे आग्र व कल्याची सेना टिकू शकली नाही व त्यांचा संपूर्ण पराभव झाला. ते दौऱ्या राजे कृष्णभूपतीस शरण आले. जशा प्रकारे कृष्णभूपतीची विजयी सेना कुशद्वीपाकडे निघाली.

संबंध दिवस प्रवास करून रात्री एका छोट्या जंगलात ही सेना पोचली. राजाज्ञेनुसार त्यांनी तिथे तंबू ठोकले. थकलेला कृष्णभूपती आपल्या तंबू मधल्या शय्येवर पळडला.

काही वेळानंतर बाहेर घातलेली गडबड ऐकून कृष्णभूपती जागा झाला. तो चटकन उठून बसला आणि त्याने पहारेकऱ्याला विचारलं, "कसला गोंधळ चाललाय बाहेर?"

सप्टेंबर २००१

५४

बाहेर उभे असलेले दोन पहारेकरी तडक आंत येऊन म्हणाले, "सरकार, कुणी तरुण मुलगा आला आहे. अजून त्याला मिसरुडवेद्रीत फुटलेली नाही आणि सैन्यात भरती करा म्हणून वृद्ध पत्न वरलाय. आपल्या सेनापतीला तर संशय आहे की हा कुणी राजाचा गुप्तहेर असावा. म्हणून त्यांनी त्याला पुढे येण्यास रोखले आहे."

कृष्णभूपतीने तंबूच्याबाहेर येऊन पाहिले. सैनिकांच्या समोर उभा असलेला मुलगा खरेखरीच तहान क्वाचा विसत होता. सैनिकांचा नळक्या मशालींच्या ठजेडांत त्या मुलाचा चेहरा नेजस्वी व विलक्षण मोहक दिसत होता. सैनिकांनी त्याला बहुधा त्रास दिला असावा म्हणून त्याचे डोळे मिश्रित सर्वांना न्याहाळत होते.

तो इकडेतिकडे निर्भयपणे पाहता असताना त्याचा निग्रहीपणा व धीट स्वभाव लक्षांत येत होता. कृष्णभूपतीने नखशिखान्त त्याच्याकडे पाहिले व त्याला आपल्या तंबूत बोलाविले.

त्या मुलाने आंत येऊन भूपतीला तमपणे तमत्कार केला व म्हटले, "सरकार, मी आपला आमाची जागे. आपले दर्शन इतक्या लयकर मला होईल अशी मला मुळीच आशा नव्हती."

त्याचा मधुर आवाज ऐकून भूपतीने विचारले. "कोण आहेस तू? कोणत्या देशातला आहेस? आणि माझ्या सैन्यात तुला भरती होण्याची इच्छा कां झाली?"

"सरकार, माझे नांव कलापूर्ण आहे. मी कोणत्याही देशाचा जरी असलो तरी आत्ता मी अनाथ आहे. मला आता कुणीही नाही. आपण अधर्माविरुद्ध लढण्यासाठी मोहिमेवर निघाला

चांदोबा

आहात. मीदेखील त्यांत भाग घेऊन आपले कर्तव्य पार पाडण्याची इच्छा करते आहे. रामायणात सेतुबंधनाच्यावेळी रामाला मंत्रत कणारी छोटीशी खार होती न, तरा मी आहे." त्याने विनयाने सांगितले.

"तुला माय बाटल की तुझ्या या बेलण्यावर विश्वास ठेवून मी तुला माझ्या सैन्यात भरती करूं? तू युद्धविघ्न किती निपुण आहेस हे मला कसं कळेल?"

कलापूर्णने धीटपणे म्हटले, "अवश्य कळू शकेल. आपल्या सैनिकांपैकी कोणी आला तर त्याला मी प्रात्यक्षिक दाखवीन."

भूपतीने ठाळी बाजवली. एक सैनिक त्वरेने आंत आला. कलापूर्णने सांगितल्यावरून तो सैनिक तंबूच्या टोकशी कापडी पडद्याप्रमाणे कनात होती, तिथे तो उभा राहिला.

कलापूर्णने आपल्या कपड्यांतून एक लहानशी लांकडी डबो काढली. त्यांतून त्याने अगदी बारीक सुया काढल्या. एकएक सुई काढत त्याने सैनिकाच्या डोक्याच्या दिशेने फेकाला सुरवात केली.

चांदोबा

पंचवीस सुया फेकल्यावर सैनिकाच्या डोक्याच्या बाजूने त्या पडद्यावर सुयांचे एक अर्धवर्तुळ निर्माण झाले. कलापूर्णने सांगितल्यावर भीतीने कांपत असलेला तो सैनिक त्या जागेहून सरकला आणि बाहेर गेला. अतिशय कोमलाने आणि सफाईने फेकलेल्या त्या सुयांकडे भूपती लक्षपूर्वक पाहता होता. सैनिकाला कोणतीही इजा न होता, इतक्या बारीक सुया त्याच्या डोक्यामागील कपड्यावर नेम धरून समान अंतरावर कलापूर्णने फेकल्या होत्या. एकही नेम चुकला नव्हता. इतकी दक्षता त्याने कवितच पाहिली होती. कृष्णभूपतीने अभावितपणे टाळ्या वाजवून म्हटलं, "फारच अद्भुत आहे हे! कलापूर्ण, तू तर अगदी कमालचे कवीस."

कलापूर्णने नम्रपणे म्हटले, "सरकार, या सगळ्या अगदी साध्या सुया आहेत. माझ्याकडे फाच चालीम अशा विचारी सुया घण आहेत."

काही उत्तर देण्याऐवजी कलापूर्णला आपल्या-जवळ बसवण्यासाठी कृष्णभूपतीने त्याचा हात पकडला व त्याला प्रेमाने जवळ घेऊं लागला.

५५

सप्टेंबर २००१

पण कलापूर्ण म्हणाला, "सरकार, मी इथेच ठीक आहे." व त्याने आपला हात लोडवून घेतला.

भूपति म्हणाला, "मुळांत भाग घेण्याचा तुझा निश्चय कायम आहे ना?"

'शेकाच नव्हे. विजय किंचा वीरगती हेच पाहो घेय आहे." कलापूर्णने न डगमगता उत्तर दिले.

त्यावर भूपती पुढे कांहीच बोलला नाही. त्याने आपल्या तंबूशेजारी कलापूर्णसाठी दुसरा तंबू उभारला. सकाळी भूपतीने सेनाधिपतीला सांगितले की भुद्धभूमीवर कलापूर्ण घोड्यावर बसून भूपती निकटच राहील.

कांही दिवसांनंतर ते युद्ध संपलं. कृतज्ञ व विश्वासघातकी मूढपंथाळा कृष्णभूपतिने रणांगणातच ठार मारलं, आणि कुशद्वीपच्या

किल्ल्यावर आपला झेंडा फडकवला. त्याच्या शूर सेनेचं त्याने या विजयाबद्दल अभिनंदन केले. त्याशिवाय अभिमन्यूप्रमाणे युद्धभूमीत शत्रूंचा सणसणीत पराभव करण्यास मदत केल्याबद्दल, कलापूर्णची खूपच स्तुती केली.

विजयप्राप्तीनंतर कुशद्वीपमधे एक आठवडा विजयोत्सव साजरा होत होता. एका रात्री भूपतिने कलापूर्णला बोलावून घेतले व त्याला विचारले, "कलापूर्ण, तुझी आत्मा आणि आकांक्षा आता पूर्ण झाली आहे. आता तरी तुझी खरी माहिती आम्हाला सांग."

कलापूर्णने याचे उत्तर लगेच दिले नाही. मान खाली घालून तो थोडा वेळ गप्प बसला, व नंतर म्हणाला "सरकार, माझी आणखी एक लहानशी इच्छा आहे. आपण कृपा केलीत तर..." असं बोलताना तो थांबला.

"संकोच कशाला? सांग, तुझी कल्प इच्छा आहे?" भूपतिने विचारले.

"सरकार, मी अनाथ आहे. पोट भरण्यासाठी कुठे ना कुठे कष्ट हे करायला हवेतच. आपल्याबरोबर मला आपण मलयद्वीपला घेऊन गेलात तर मी आजन्म आपल्या सेवेत राहीन." कलापूर्णने अशी आपली इच्छा प्रकट केली.

कृष्णभूपति हसला आणि म्हणाला, "त्यांत काय मोठसं? पण प्रथम तुला ते गाणं माज मला ऐकवावं लागेल! तू उचानवनांत मौलसिरी वृक्षाच्या खावी बसून गाल होतास ना? ते गीत."

भूपतिचे हे बोलवणं ऐकून कलापूर्ण आश्चर्यचकित झाला आणि चांचरत म्हणाला, "सरकार, आपण तिथे केव्हा आला होतात?"

राजा हंस्तहंस्तच म्हणाला, "आकाशांत चांदण्याचा प्रकाश होता तेव्हा पूर्णचंद्राला पाहता म्हटले मेले, 'हे चांदण्या, कृष्णपक्षांतल्या काळ्याकाळ्या मेघांमुळे अंधार पसरतो. पण त्यामुळेच तुझ्या शुभ्र प्रकाशाला इतकी प्रसिद्धी व कीर्तुक मिळत राहाते. जगांत वाईट नसते तर चांगल्याला इतका मान मिळाला नसता. म्हणून हे चांदण्या, तुझे हे मोठेपण केवळ तुझ्या गुणांमुळे आहे असे समजून आनंदाने बेहोष होऊ नकोस. संपूर्ण थेंब तर त्या काळ्या अंधाराचे आहे.' जेव्हा तू ते मधुर गीत गाण्यांत तल्लीन झाला होतास, तेव्हा शेजराच्याच आग्रचृक्षाच्या पाठीमागे तपून मी ऐकत होते."

कलापूर्ण गप्पच होता. मान खाली घालून एखाद्या पृतळ्यासारखा निःशब्द उभा राहिला होता. कृष्णभूपतिने कलापूर्णजबळ येऊन म्हटले, "कलापूर्ण, तुझ्या चेहऱ्यावरचा निर्मल भाव व तुझी नाजूक बोट पाहून मला पहिल्यापासूनच तुझ्याविषयी संवेह निर्माण झाला होता. निदान आता तरी, तुझ्याबद्दलची खरीखुशी माहिती सांग आणि माझा संशय दूर कर."

चांदोबा

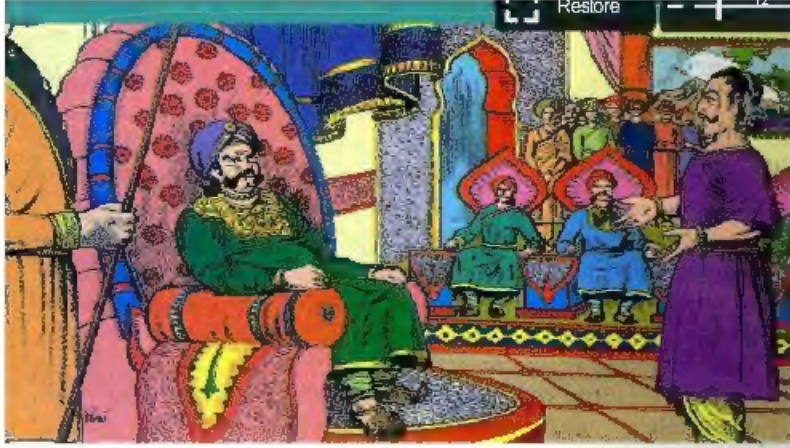
कलापूर्णने लगेच उत्तर दिलं नाही; थोड्या वेळानंतर आपले मस्तक चांकवून त्याने डोक्याभोवती गुंडाळलेले वस्त्र उतरवले. दुसऱ्याच क्षणी तांबसडक, काळेभोर, मुलासम केस खांब्यावर विकुरले. लागलीच कृष्णभूपतिच्यासमोर गुडघे टेकून ती म्हणाली, "माझा स्वार्थ पूर्ण करण्यासाठी मी सत्य लपवले होते आणि आपल्याला खोटंच सांगितलं होतं. मला क्षमा करावी. मी कलापूर्ण नाही, मी कलाकौमुदी आहे."

भूपतिने दोन्ही हातांनी तिला वर उठवले आणि तो म्हणाला, "त्या दिवशीच मला वाटलं की तू निश्चितच कुणी क्षत्रियकन्या आहेस! खाली बस आणि सांग मला की तू हा पुण्यवेध कां धारण केला आहेस?" असं म्हणून तिला एका आसनावर बसवला.

राजाचा आदरसत्कार स्वीकारताना कलाकौमुदीच्या डोक्यांत आनंदाभू आले. क्षणभर तिच्या तोंडून शब्द फुटले. पण थोड्या वेळांतच ती सावरली आणि तिने पुढे सांगितलं:-

(क्रमशः)

मानव प्रतिमा

फार पूर्वीची गोष्ट आहे. श्रीधर महाराज आपल्या मनांत येईल त्याप्रमाणे गांवातील अधिकाऱ्यांची नेमणूक करीत, त्यांच्या आश्रयाला आलेली माणसे किंवा त्यांची ज्याच्यावर मर्जी असेल त्याचीच ते ग्रामाधिकारी म्हणून नेमणूक करीत. राजाच्या पाठिंब्यामुळेच आश्रयामुळे त्यांतले काही लोक दुष्टपणा करू लागले. हे अधिकारी प्रजेचा खूप छळ करीत असत. लोक तरी किती दिवस त्यांचा छळ सहन करणार? त्यांनी प्रभाकरला आपला पुढारी नेमून राजाकडे पाठविले. त्यांची अशी इच्छा होती की प्रभाकरने त्यांच्या दयनीय स्थितीचे राजासमोर वर्णन करून, राजाकडून त्यांना न्याय मिळवून घेण्याचा प्रयत्न करावा.

प्रभाकरने राजाला भेटून ग्रामाधिकारी जनतेवर करीत असलेल्या अत्याचारांच्याबद्दल सर्व माहिती सांगितली. महाराज श्रीधरना प्रभाकरने सांगितलेल्या कडव्या पण सत्य घटना रुचल्या नाहीत व घटल्या पण नाहीत. त्यांचे म्हणणे असं की, “ज्या लोकांना मी आवडत नाही, ते माझ्यावर उगीचच आरोप करतात. माझे नांव वाईट करायचा प्रयत्न करतात.” उगीच तक्रार घेऊन आल्याबद्दल त्यांनी प्रभाकरची कानउघाडणी केली.

“महाराज, जनतेचे आराध्य दैवत असलेल्या जनार्दनस्वामींच्या शिल्लेची शपथ घेऊन सांगतो की जनतेच्या तक्रारी खऱ्या आहेत. माझ्या बोलण्यावर विश्वास ठेवावा. आणि या

ग्रामाधिकाऱ्यांची चौकशी करावी.” प्रभाकरने विनंती केली.

यावर राजा हंसून म्हणाला, “दगडाची मूर्ती बनवली तरी मूर्तीचे गुण दगडात उतरत नाहीत. अशिक्षित व अज्ञानी माणसांसाठी मूर्ती आहेत. माझा सत्य व चांगुलपणावर विश्वास आहे. हेच माझे देव आहेत.

मला चांगले माहित आहे की ज्या ग्रामाधिकाऱ्यांवर तू टीका करतो आहेस, त्यांच्यावर आरोप करतो आहेस ते वाईट नाहीत तर चांगलेच आहेत. त्यांच्याबद्दल तू जे काही बोललास ते सगळे अगदी खोटे आहे. यावेळेस मी तुला माफ करतो. पण तू पुन्हा काही या लोकांविषयी तक्रारी घेऊन येण्याची हिम्मत केलीस, तर तुला तुरुंगात टाकून कडक शिक्षा करीन.”

“महाराज, आपण मला क्षमा केल्याबद्दल मी आपला आभारी आहे. पण तरीही या ग्रामाधिकाऱ्यांच्याबद्दल मी फिर्दाद करीत आहे. आपल्याला खेद वाटल्यास आपण मला तुरुंगात टाकून पाहिले ती शिक्षा सुनवा.” प्रभाकर निर्भयपणे म्हणाला.

त्याचे हे बोलणे ऐकून राजा आश्चर्यचकित झाला. त्याला प्रभाकरचा खूप राग आला. पण त्याची चिकाटी व कर्तव्यवक्षतेचे कौतुक देखील वाटले. त्याने प्रभाकरला कांहीही आश्वासन न देता परत पाठविले. आणि नंतर मंत्र्यांशी विचारविनिमय केला.

त्या राज्यात महावेद नांवाचे एक सज्जन चांदोबा

गृहस्थ होते. ते गांवोगांवी फिरून लोकांना हितीपदेश करीत असत. आयुष्यातील नैतिक मूल्यांचे महत्त्व समजावीत असत. लोक म्हणत की त्यांच्यामुळे कितीतरी दुष्ट व पापी लोक सुधारले व चांगल्या मार्गांना लागले. पुष्कळ लोकांचा असा विश्वास होता की या सत्यवचनी माणसांत देवाचा अंश आहे.

मंत्र्यांनी राजाला सुचविले की ग्रामाधिकाऱ्यांच्या बाबतीत सत्य जाणून घेण्याचे काम महावेदांवर सोपवावे. श्रीधरमहाराजांनी महावेदांना आदराने आपल्या कक्षांत बोलवून सर्व घटना सांगितली व म्हणाले, “माझे विरोधी माझ्यावर आरोप करत आहेत की ग्रामाधिकाऱ्यांच्या नेमणुकीत मी पक्षपात केला आहे. त्यांचे म्हणणे आहे की मला जे लोक आवडतात त्यांचीच निवड मी या पदासाठी केली आहे. ते या गोष्टीविषयी

निरनिराळ्या अफवा पसरवित आहेत. माझा दुसऱ्या कोणावरही विश्वास नाही. म्हणून आपल्या सारख्या सत्पुरुषांवर मी ही जबाबदारी सोपवीत आहे. आपणच ह्याचा न्यायनिवाडा करावा."

महावेदांनी राजाचे म्हणणे लक्षपूर्वक ऐकले. आणि ते गंभीरतेने म्हणाले, "आपल्या चाहत्यांच्या तोंडून फार स्तुती ऐकली तर शावध व्हा. त्यांच्याबाबत वाईट गोष्टी ऐकण्यांत आल्या तर त्यावर विचार करा. राजा म्हणून तुमचे हे कर्तव्य आहे. प्रमाणा जे कांही बोलला ते खरे आहे. या गांवांत हिंदू मी अगोदरच सत्य गोष्ट काय आहे याचा तपास केला आहे. त्या लोकांना सुधारण्याचा प्रयत्न केला पण तो सफल झाला नाही. तुझ्या आज्ञेप्रमाणे येऊन, तुझ्या बळावर, तुझे नांव पुढे करून हे लोक स्वतःची मनमानी सप्टेंबर २००१

करीत आहेत. तुला त्यांना कडक शिक्षा केली पाहिजे. तरच ते सुधारण्याची कांहीतरी शक्यता आहे."

राजाला महावेदांचे म्हणणे देखील पडले नाही. तो म्हणाला "महामन, प्रत्येक मनुष्यांत देवाचा अंश आहे. असे मी मानतो. पण कांही लोक असे दुष्ट असतील यावर माझा विश्वास बसत नाही. माझा हा विचार जर चुकीचा असेल तर कृपा करून सांगावे."

"राजा, या सृष्टीचे एक वैशिष्ट्य आहे. जे कदाचित तुला माहित नसेल. त्याविषयी एक गोष्ट ऐक. म्हणजे तुझ्या सगळ्या शांका अपेक्षेपेक्षा दूर होतील." असे म्हणून महावेद गोष्ट सांगू लागले.

ब्रह्मदेवाने सर्व प्राणिमात्रांची मिळून एक सृष्टी निर्माण केली. त्याने फक्त मनुष्यांतच देवाचा अंश घातला आणि त्याला बुद्धिमत्ता व बळ दिले. हे वैशिष्ट्य घेऊन मनुष्य जगू लागला. पण दुसरे बुद्धिहीन प्राणी त्याला घास देऊ लागले.

सहनशीलता व शांती हे गुण मनुष्यांत उपजत असतात. पण असें बघायला लागलं की ही सदगुणांची खाण मनुष्याकडे उरणार नाही. ब्रह्मदेवाने यावर खूप विचार करून एक उपाय शोधला. त्यांनी प्रत्येक जीव, यक्षी, प्राणी यांच्यात, एका मनुष्याला त्या त्या रूपाने जन्माला घातले. त्या मनुष्यामुळे इतर प्राण्यांत मनुष्यप्राण्याबद्दल एक आपुलकी, सदभावना निर्माण झाली. इतकेच नाही तर त्यांच्यात सद्व्यवहाराची भावना पण जागृत झाली. त्यांनी चांदोबा

त्याची संवय स्वतःला करून घेतली. अशा तऱ्हेने प्रत्येक जीव मनुष्याप्रमाणे व्यवहार करू लागले. त्यांना मानव जन्माचे महात्म्य कळले.

अशा स्थितीत बाकीचे सर्व जीव ब्रह्माकडे नेले व त्यांनी विनंती केली "देवा, या सृष्टीतील प्रत्येक जीवाचे एक वैशिष्ट्य आहे. मनुष्यत्व सगळ्यांमध्ये आहे त्यामुळे सगळ्यांना त्याची महानता कळली व ते सुधारले. त्यांनी मनुष्याशी आपलेपणा जोडला. म्हणून आमची अशी इच्छा आहे की त्याचप्रमाणे प्रत्येक जीवजंतूमध्ये एक प्राणी तू मनुष्यजन्मात घाल. म्हणजे मनुष्य देखील यांचे वैशिष्ट्य समजेल व त्यांच्याशी आपुलकीने वागेल."

ब्रह्मदेव 'तथास्तु' म्हणाला.

गोष्ट संपून महावेद श्रीधरमहाराजांना म्हणाले "मनुष्याच्या दुष्टस्वभावाचे कारण त्या दुष्टजीवांचे

अंश हेत. त्या दुष्टजीवांची आपण जशी शिकार करतो त्याचप्रमाणे दुष्ट माणसांची पण आपण शिकार केली पाहिजे. नाहीतर राजाच्या मदतीने हे सगळीकडे हाहाकार माजवितात. यांचा नायनाट करणे हेच राजाचे कर्तव्य आहे."

महाराज श्रीधरांनी महावेदांना तानडतोव साष्टांग नमस्कार घावून म्हटले, "महामन, आपण माझे अज्ञान दूर केलेत. आपल्या साख्ख्या थोर पुरुषांच्या उपदेशाने, शिकवणीने देखील जे दुष्ट लोक सुधारले नाहीत ते जगण्यास योग्य नाहीत. त्यांना मनुष्यप्राण्यात राहू देणे योग्य नाही. यांना तुरुंगात टाकणे हे माझे प्रथम कर्तव्य आहे."

यानंतर श्रीधरमहाराजांनी अत्याचारी ग्रामाधिकार्यांची चौकशी करून त्यांना बडक शिक्षा दिली. व सदगुणी माणसांचा सत्कार केला.

